

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІСТОРІОГРАФІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1918 – 1921 РР.

Здавалося б, що на таку тему як відродження другої Речі Посполитої за останні 88 років написано все. Маємо досить велику і динамічну польську історіографію¹. До цього питання досить активно, хоча і не завжди об'єктивно, звертались радянські історики². На нашу думку, проігнорували цю важливу проблему австрійські та німецькі дослідники. Але попри неослабний інтерес до однієї з країн "Європи-центру" - Польщі залишилось ще чимало питань з історії відновлення державності другої Речі Посполитої, які потребують остаточного оцінювання, уточнення, а можливо й переоцінки.

Завданням даного дослідження є постановка певних історіографічних проблем, пов'язаних з даною подією. Розміри даної статті не дозволяють нам детально проаналізувати всю історіографію по відновленню другої Речі Посполитої. Тому ми звели велику кількість правць до кількох визначальних.

Особливе місце в історіографії займає праця В. Пронобіса. Він досить лаконічно і переконливо зумів дати портрет тієї епохи. Проте викликає заперечення твердження вищеназваного автора, що "незалежність Польщі була перш за все результатом власних польських зусиль"³. Інколи здається, що В. Пронобіс нерідко пише з точки зору поляка, а не науковця. Досить яскраво, як з точки зору літературної, так і з точки зору історичної пише про події в Польщі 1914-1939 рр. В. Конопчинський⁴. Незаангажовано пише про даний період А. Чубинський⁵. Один з найавторитетніших польських еміграційних істориків Конрад Т. Найлор спеціально на тему відродження другої Речі Посполитої не пише. Проте у нього є декілька блискуче написаних біографій-есе, присвячених Ю. Пілсудському, Р. Дмовському, В. Вітосу, Е. Квятковському. Слід зазначити, що в цього автора не завжди можна помітити протиріччя між фактом та його інтерпретацією і це досить цікаво простежується⁶.

Серед українських вчених вищеназваною проблемою займається Л. Алексієвець. В її монографії уперше в українській історіографії ґрунтовно висвітлено історичні передумови відновлення Польської держави після закінчення Першої світової війни, розкрито процес формування та розвитку її політичної системи в 20-30-і рр., визначено і проаналізовано у світлі новітньої методології головні тенденції соціально-економічного розвитку в міжвоєнній Польщі⁷.

Проте в сучасній історіографії, поряд з науковим вирішенням проблеми, ще чимало політики, ідеологем, засилля емоційних поглядів.

Хотілося б звернути увагу на те, що відновлена державність другої Речі Посполитої в її своєрідності склалась під впливом реальних соціально-політичних умов. Оригінальність і неповторність другої Речі Посполитої можна бачити, на нашу думку, в органічному поєднанні чотирьох компонентів: польської держави і права, економічного розвитку ХІХ століття, католицизму і культури.

Економічний розвиток ХІХ ст. згадується як період успішного розвитку культури і національної самосвідомості, яке зіграло значну роль взагалі в розвитку польського народу⁸. В польській історіографії існує примат інтересу до політики, релігії та культури. Об'єктивну причину цього можна, мабуть, бачити в нестачі матеріалу, який відображав стан тієї реальної бази, соціально-економічних відносин, які визначали дійсну силу і стійкість, чи, навпаки, слабкість тих чи інших політичних інститутів. Говорячи про відродження Речі Посполитої, деколи забувають, що вона виникла не на голому місці. Як пише К. Т. Найлор, "уряд інвестував у будівництво основ важкої промисловості, особливо гірничої справи і гутництва в новоствореному Домбровському басейні і на Келеччині⁹. Цей автор вважає, що саме Ф. Друцький-Любецький запровадив у Польщі капіталізм, розпочавши індустріалізацію. Він пише, що без цього Польща в наступні півтора століття пішла б іншим шляхом¹⁰. Отже, одним з батьків польської революції 1918 р. ми можемо назвати і міністра

фінансів Царства Польського з 1821 р. Ф. Друцького-Любецького. Визначальна роль, безумовно, відводилась римо-католицькій церкві, котра слугувала своєю об'єднаною силою, яка згуртовувала розділених поляків. Особливу роль відігравали релігійні центри, розміщені в різних місцях розділеної країни – Ченстохов і Гетшвальд.

Подальшої розробки потребує проблема, поставлена тим же Найлором: Е. Квятковський як наступник Ф. Друцького-Любецького. Можна цілком погодитись з тим твердженням, що панування окупантів на польських землях тривало більше 120 років і було небаченим лихоліттям в історії польського народу, який довели до становища паріїв не тільки в розумінні політичного безправ'я, а й у всіх інших відношеннях, аж до релігійного обмеження¹¹. Насторожує відсутність будь-якої типології. А вона, однак, була. Той же К. Т. Найлор пише, що ні Відень, ні Берлін не були зацікавлені інвестиціями в периферійні провінції. Навіть російське панування в межах Царства Польського еволюціонувало, проходило різні етапи. Якщо прийняти за аксіому, що "імперські кола Відня, Берліна і Петербурга насильно онімечували і русифікували поляків, по-варварському руйнували польську культуру і все польське", то як пояснити відкритий в 1816 р. університет у Варшаві, середні і вищі школи - військові, політехнічні, лісництва, гірництва, агротехнічний інститут в Маримонті, інститут елементарних вчителів в Ловіцу тощо. Як пояснити в Царстві Польському ренесанс польської культури: А. Міцкевич, З. Красінський, Х. Сенкевич, Ю. Словацький, Б. Прус тощо. Як пишуть відомі львівські історики Л. Зашкільняк та М. Крикун: духовні надбання епохи романтизму відігравали винятково велику роль у формуванні суспільної свідомості і способу мислення поляків. Ці здобутки сприяли появі нових цінностей, котрі спиралися на демократичні уявлення про народ, глибокий патріотизм, невичерпні творчі можливості кожного поляка в досягненні своєї самоідентичності. Діячі цієї доби виступили своєрідним "авангардом нації поляків". Митці сформували головні ідеї та орієнтири людської активності, спрямованої на реалізацію гасел свободи, утвердження християнських моральних засад у взаємовідносинах між людьми. Демократичні ідеали вони нерозривно пов'язували зі справою незалежності Польщі, з її месіанським призначенням – принести свободу всьому цивілізованому світові¹².

Нас не може не турбувати понятійно-категоріальний апарат деяких праць, присвячених цій важливій події та її передумовам, відсутність об'єктивного погляду на події і процеси.

В історіографії панує погляд, що відродження суверенітету й незалежності Польської держави та її подальше становлення і розвиток стали закономірним виявом багатовікової національно-визвольної та революційної боротьби польського народу. І це, звичайно, правильно. Але ми маємо всі підстави говорити про реальне значення існування в польській історії двох тенденцій. Одна з них – революційна – деколи занадто абсолютизується, коли розглядаються історичні передумови відновлення державної незалежності країни. Друга з них - мирна, органічна, яка слугує ніби на благо Польщі, - часто ігнорується. На нашу думку, їх треба розглядати у взаємодії. Це - два взаємопов'язані внутрішні процеси, дві сторони однієї медалі.

Хотілося б ще звернути увагу на понятійний апарат, пов'язаний з другою Річчю Посполитою. В літературі, що стосується цього періоду, зустрічаються терміни "відновлення незалежності Польської держави"¹³, "створення Польської республіки"¹⁴, "відбудова держави"¹⁵, "виникнення держави"¹⁶, "повернення незалежності"¹⁷, "відродження державної незалежності"¹⁸, "створення національної держави"¹⁹. Отже, маємо певне протиріччя. З одного боку - "виникнення", "створення", з іншого - близькі за змістом "відбудова", "відродження", "відновлення", "повернення". На нашу думку, жорстку опозицію цих двох блоків понять не варто переоцінювати. І пояснення цього приховується в тому, що Польська держава 1918 р. була одночасно і породженням класичної Речі Посполитої, і її запереченням. Адже формування другої Речі Посполитої розтягнулось на декілька років. З 1917-1918 рр., ще під час війни, спокійно функціонував централізований адміністративний уряд Регентської Ради, який своїми діями нагадував потуги польських

сеймів та сенатів минулих століть, з тією лише різницею, що сама Рада мала обов'язково рахуватися з думкою регентів Відня, Берліна і Петербургу. Проте, як зазначає більшість істориків, перший цілком “незалежний” уряд виник у Любліні з 6 на 7 листопада. Називався він Тимчасовим Народним Урядом Польської Республіки. Очолював його відомий соціаліст І. Дашинський²⁰.

Хотілося б звернути увагу на те, в яких кордонах та на якій території виникла Річ Посполита. Авторитетний польський історик Зб. Залуський зазначає, що новопостала Польща з'явилась лише на суто польських землях, тобто у Варшаві, Лодзі, Кракові, Любліні, Тарнові. Залуський пише, що влада варшавського уряду поширювалась тільки на колишню територію Королівства Польського та Західну частину колишнього австрійського розділу²¹, оскільки у Львові з 1 листопада йшла боротьба з українцями. На сході та півночі ще стояли німецькі військові частини, а у Вільнюсі було створено тимчасовий революційний уряд, західний кордон держави формально був признаний лише 28 липня 1919 р. Східний кордон був остаточно затверджений тільки Ризьким договором 18 березня 1921 р., а Верхню Сілезію поляки отримали в червні 1922 р. Влучно, на нашу думку, атмосферу “перших днів” Речі Посполитої показав професор К. Конарський. Листопад 1918 р., зазначає К. Конарський, він пережив, як і вся Польща, в стані загального піднесення, але порівняно з розмахом ходу дій досить спокійно: “Я не роззброїв ні одного німця, не перервав жодного дня моїх занять.”²²

Отже, Польська держава постала як своєрідний “клубок” різних потуг та тенденцій. Вона не споглядалась як Річ Посполита минулих часів, а була середньою по величині країною з республіканським устроєм та постійними протиріччями в політичних колах.

Таким чином, перші десятиліття історії Польщі генетично пов'язані з ХІХ ст., і про це потрібно пам'ятати. Великий масив літератури з даної проблеми з'явився в останнє десятиліття ХХ - на початку ХХІ ст. Це час постмодерного перетворення світу, і не дивно, що проблематика історії відродження другої Речі Посполитої актуалізується в такій мірі, що возводиться в ранг гостро політичних питань. Появу незалежної Польщі потрібно розглядати у діалектичній взаємодії і створення, і відродження.

Залишається відкритим питання про соціальну природу подій у Польщі в 1918 – 1921 рр. Чи можна назвати їх революцією?

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Zbior traktatow II Rzeczypospolitej Polskie, - t. I-V.- Warszawa.- 1938; Najnowsze dzieje polski. Materialy i studio 1914-1939. – Warszawa, 1963; Kuzminski T. Wicś w walce o polske ludowa 1918-1920.- Warszawa, 1960; Najnowski A. Konceptje polityki narodowosciowej rzadow polskich w latach 1921-1929.- Wroclaw, 1979; Kotlowski T. Zjednoczenie zawodowe Polskie. Zasiieg wplywow i dzialnosć spoleszno-polituczna w latach 1918-1939.- Poznań, 1977; Mendel E. Stosunki spoleszne-polituczne w Opolu w latach 1918-1933.- Warszawa, 1975; Polska nepoglegla, 1918-1939/Red. J. Zarnowski.- Wroclaw, 1984; Problema granic i obzoru odrodzonego panstwa polskiego (1918-1990). - Red. A. Czubinskie.- Poznań, 1992; Konopczynski W. Historia polityczna Polske 1914-1939. – Warszawa, 1995; 2. Братин С. Сучасна Польща.- Б., М, 1925; Миско М. В. Октябрська революция и восстанование независимости Польши. – М, 1957; Братківський Ю. Фашистська Польща на шляху до революційної кризи. - Харків, 1933; Гросфельд Л. Государство досентябрьской Польши на службе монополий. 1918-1939.- М, 1953; Исследование по истории общественного движения ХІХ в. - начала ХХ в. - Сб. статей и материалов / Под ред. В. А. Дьякова и др. – М, 1971; Калениченко П. М. Великий Жовтень і революційний рух у Польщі. Листопад 1918 - жовтень 1919. – К, 1971; Зуев Ф. Польша в 1918-1952 годах: лекции по Новой истории.- М, 1952; Воронков В. И. Польская крестьянская партия (ПСЛ - "Визволение") 1918 - 1922. /Автореф. дис. канд. истор. наук. – М, 1979; Юсупов Р. Р. Власть и интеллегенция. Из истории Польши ХХ столетия (1918-1980 гг.). - Казань, 1996; 3. Pronobis W. Polska i świat w ХХ wieku.- Warszawa, 1998; 4. Konopczynski W. Historia polityczna Polske 1914-1939. – Warszawa, 1995; 5. Чубинский А. Внутренние и внешние предпосылки восстанования независимости Польского государства (1918-1921)// К 70-летию образования самостоятельных государств в Центральной и Юго-Восточной Европе. – М, 1989.- № 1.- С. 3-17; 6. Najlor K. 100 postaci, które miały największy wplyw na dzieje Polske.- Warszawa, 1996; 7. Алексієвєць Л. Польша: шляхом відродження державної незалежності. - Тернопіль, 2002; 8. Чубинский А. Названа праця - С.5; 9. Najlor K. 100 postaci... - S. 34; 10. Najlor K. 100 postaci... - S. 33-38; 11. Алексієвєць Л. Названа праця - С. 60; 12. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі.- Львів, 2002.- С. 336; 13. Чубинский А. Названа праця. - С.3; 14. Костюшко И. Октябрська революция в России и образование Польской республики// К 70-летию образования самостоятельных государств в Центральной и Юго-Восточной Европе. – М, 1989.- № 1.- С. 74-

84; 15. Kronika Polska 1918-1919// Та, co nie zginela.- Krakow, 1998.- № 28.- S.1; 16. Pronobis W. Polska i swiat... - S. 35; 17. Konopczynski W. Historia polityczna ...- S.81; 18. Kallas M. Historia ustroju Polski.- Warszawa, 1996.- S. 288; 19. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами.- К, 2001.- С. 46; 20 Зашкільняк Л., Крикун М. Названа праця. - С.443; 21. Załuski Z. Drogi do pewności.- Warszawa, 1984.- S.36; 22. Konarski K. Dalekie a bliskie.- Wroclaw, 1965.- S. 215.